

A szegedi Szent Demeter-templom.

Irta: CS. SEBESTYÉN KÁROLY.

I.

Az épülő fogadalmi templom hatalmas körvonalai büszkén emelkednek a magasba, az oldalutcaiból mindenfelől, alacsony háztetőkön keresztül, érdekes rálátás nyílik az építményre, amelynek szeszélyes kontúrjai lágyan rajzolódnak rá a szürke téli égboltra. Az épülő büszke nagy új templom mellett ott szerénykedik, csonkán és roskadozva, a halálraítélt régi, Szeged legrégebbi egyháza, a Szent Demeter temploma. Elkésett siránkozásnak tetszik, ha azt mondom, hogy kár volt ezt a templomot pusztulásra ítélni. Egy olyan városban, amelyben a régi emlék olyan nagyon-nagyon ritka, hogy alig van, kár volt elrontani, elpusztítani azt a keveset is, ami még megmaradt a múltból. Még akkor is kár lett volna érte, ha még sokkal kevesebb művészi érték pusztul el vele, mint amennyi a Demeter-templommal a város képéből majd eltűnik. Bizony ma már kár azon sópázkodni, hogy az új templomot lehetett volna más helyre is építeni s megmaradhatott volna a régi is. Nincs a mai világban kegyeletérzés és kevés a művészi hozzáértés. Mert hogy a műemlékek országos bizottsága nem találta a templomot föltétlenül fenn tartandó műemléknek, még nem ok arra, hogy elpusztítsák. Az az ítélet akkor éppen azért kellett, hogy az új templomot a régi helyére építhessék.

Az új templom lehet majd akár milyen impozáns, hatalmas, nagyarányú és új, de hogy lesz-e benne olyan szép összhangzó művészi egység és hangulat, amilyen a régi Demeter-templomban volt, az még koránt sem bizonyos. Az új templom tető alá került s fel fog épülni teljesen, hála az érte buzgólkodók tevékenységének, de hogy lesz-e majd elég pénz a templom teljes stilszerű és művészi belső kiépítésére és felszerelésére, az nem bizonyos. A legszebben megépített templomot is el lehet rontani, a legszebb térhatárt is meg lehet semmisíteni a templom belsejének stilszerűtlen vagy művésztetlen felszerelésével, disztizásával. Hiába épült például Rókuson új templom, szép, új, nagy, elég jó belső térhatással, mégis milyen kijózanító, a legelemibb művészi követelményeket negligáló némely belső disztizése és az a banális, a művészitől igen-igen messze eső sablonos kifestése.

Pedig az új templom belső disztizésére még annyi pénz sem lesz, hogy olyan legyen mint amaz. Festetlen fog az maradni évekig, évtizedekig és vajon honnan vesznek majd színes üvegablakokat? Pedig azok nélkül középkori stílusban épített templomot elképzelni sem lehet. A nagyon színes, a nagyon dus festés csak úgy hozzátartozik a középkori, pláne a román stílus templomhoz, mint a színes üvegablak. Hiszen abban az időben annyira mentek ezzel a disztizéssel, hogy még az épület külső falait is díszesen kifestették. Csak úgy lehet megérteni a román stílus templomok művészi szépségét. Gyönyörű példa erre a budavári Mátyás-

templom. Igaz, hogy ez két nagy művésznök munkája volt: *Schulek* és *Székely* Bertalan műve. Közel fekvő példa az előbb mondottakra a mi gyönyörű református templomunk, amely tudvalevőleg szintén Schulek műve s amelynek az az egy fogyatéksége van csupán, hogy belül olyan hideg, idegen hatású, mert hiányzik róla a stílus megkiváncsító és erőteljes színes kifestés.

Az öreg templom, Szent Demeter egyháza lehetett kívül kopott, omladozó, elhanyagolt, de belül olyan szép harmonikus összhangzású, áhítatot keltő hangulattal teli volt, mint kevés más templomunk még valamivel messzebb tájékon is. Ezt pedig csak a templom-belsőnek egységes, stilszerű és művészi kiképzése, disztizése eredményezte. Nem tudjuk, hogy ki volt a templom harmadik építője, illetőleg megújítója, a templomépítés számadásai és írásai tudvalevőleg elvesztek, de hogy hivatott és gyakorlott művész volt, aki a XVIII. századnak ezt az emléket emelte, azt minden írott emlék nélkül is látja minden hozzáértő.

Nem hinném, hogy közönnnyel és hideg szívvvel nézik majd a templom elpusztulását azok, akik gyerekkoruk óta ismerik, akiket itt kereszteltek, akik ebben az egyházban hallgatták a Te Deumot és a Veni Sanctet kis diák korukban, akiket ennek az oltára előtt eskettek össze, akik itt hallgatták szeretteik rekviemjének bus énekét. Sok embernek fog fájni a szíve, ha majd meglátja, mint vágják bele a csákányt a templom falába, mint hullnak le a porba boltozatai, párkányai, diszei és sokan lesznek, akik majd az új templomban, a nagyban, hatalmasban, vissza fognak gondolni a kicsi, régi Demeter-templomra, s magukban összehasonlítást fognak tenni, amely talán nem mindig az ujnak a javára fog szólni.

Most, hogy a Szent Demeter-templom rövidesen lebontásra fog kerülni s minden fala-köve el fog tűnni, talán nem lesz érdektelen rövid visszapillantást vetni a templom építésének történetére. Ami írásbeli adat erre nézve felkutatatható volt, azt *Reizner* János Szeged város történetében mind közölte, azokat a következőkben is felhasználjuk, hozzáfűzve építészettörténeti és stiltani észrevételeinket.

Reizner szerint a Szent Demeter-egyház volt Szeged legrégebbi temploma, amit a *Demeter* névből magyaráz. Miután Szent Demeter kiválólag a görögkeletiek kultuszában szerepel, azt következteti, hogy a templomot még Szent István király kora előtt építették a Szegeden lakott bolgárok és magyarok, akik a görögkeleti egyház hívei lettek. Később azután a római katolikus hierarchia szervezése alkalmával az egyház a kalocsai egyházmegyéhez csatoltatott. Ha a templom csakugyan abból a korból való volna, akkor azt csak a földben még esetleg meglevő alapfalakból lehetne megállapítani. Eddig még erre vonatkozólag sem-

miféle adat nem került napvilágra. A pusztá névből való következtetés igen gyenge bizonyíték, mikor arra semmiféle más tárgyi bizonyíték nincsen. Tehát ez a *bizánci-stílus* templom létezése (mert annak kellett lenni, ha abban a korban épült) nem valószínű.

Reizner azt mondja, hogy a tatárok dúlták fel a templomot 1242-ben. A város régi oklevelei már a XIV. század elejéről említik a Szent Demeter-templom plébánosát. Ez mindenestre azt bizonyítja, hogy a templom u. n. *román stílus* építmény volt, mert abban az időben nálunk még kizárólag ez a stílus divott. A városi múzeum alsó folyosóján sok száz faragott kő van felraktározva, amelyek mind a lebontott szegedi vár falából kerültek ki. Ezekről a kövekről tudjuk, hogy elpusztított régi szegedi templomokból valók s azokat a török beleépítette a vár falába, mikor azt a XVI. században újraépítette. A kövek között igen sok olyan darab van, amely a XII—XIII. század román stílusának formáit és ékítményeit mutatja s ezek pontosan meghatározható templomrészleteknek bizonyulnak. Igen valószínűnek tartom azt, hogy ezek között nemcsak az elpusztult *Szent Péter- és Szent Erzsébet-*, hanem a régi *Szent Demeter-templom*nak falaiból való kövek is vannak.

Annyi bizonyos, hogy *román stílus* Szent Demeter-egyház volt Szegeden. Hogy az azon a helyen állt volna, ahol a mai templom áll, az majd a falak lebontása és a kriptá föltárása, alkalmával fog kiderülni.

Tehát nem a régi görög templom helyett épült később a *gót stílus* templom, mint *Reizner* mondja, hanem az elpusztult román (Árpádok korabeli) templom helyett. Ennek a gót stílus épületnek már vannak kézzel fogható bizonyítékai. A mai templom oldalfalai, a torony alsó része és a falakon kívül látható u. n. támasztó-pillérek abból a korból valók. Ki építette, mikor épült, nem tudjuk. Mátyás király, mikor 1465-ben Szegeden országgyűlést tartott s a templomot is meglátogatta, már ebben a gót stílus templomban kerülte meg az oltárt, mint *Heltai Gáspár* Magyar Krónikájában megírja. Stílusából következtetve e gót stílus templom építése nem nyúlik vissza messzebb a XV. század első feléig. Ha az első templom csakugyan a tatárjárás alkalmával pusztult el, akkor gót stílusban való felépítéséig majd kétszáz évig romokban hevert. Mint látni fogjuk, később is volt a templomnak egy ilyen rom-korszaka.

Erről a gót stílus épületről mondják régebbi ismertetői, hogy nem alaptalan az a feltevés, hogy a templom akkor (a XV. században) sokkal nagyobb volt, mint a mai, és hogy a mai templom-hajó a régiek csak a szentélye volt. A templom hajója messze kinyúlt volna a templomtérre, ahol állítólag annak alapfalait a múlt században még látni lehetett. Ha ez igaz volna, akkor a Szent Demeter-templom még sokkal nagyobb lett volna, mint az alsóvárosi Havi-Boldogasszony-templom, pedig az is hatalmas arányú. Ez a feltevés azon-

Nefelejcsék.

III.

Mihály arkangyal.

Irta: Juhász Gyula.

A klinikai megfigyelőben a háború első éve óta tarózkodott egy horvát katona. Hatalmas termetű fiatal óriás volt, olyan, mint egy sudár száfa a szlavóniai erdőkből, csak úgy döngött hosszú lassu léptei alatt a burkolat. A feje középkori német orákképek színeire emlékeztetett, durva és szelíd, ijesztő és vonzó fej, nagy, világos szőke sörénnyel, kis, világos kék szemekkel és sűrű, vöröses szakállal. Valami egészen szokatlan grácia volt a járásában és a mozdulataiban, amely a többi bejegyzőtől, akik suták és esetlenek voltak, szinte arisztokratikus különbséget hozott. Mihály, a fehér csíkos kék kórházi köpeny fölött a zöld katonai zubbonyát is viselte, különbözött mindig hajadonfővel járkált a kertben, a legnagyobb hidegben is. Mihály igen értelmes és szorgalmas ember volt, akinek a konyhában a tálalásnál és az étkezés alatt a felszolgálásnál nagy hasznát vették. A cseléd- és az ápolók sokat ingerkedtek a szép szál legényi, de ő ridegen elutasította őket, akár egy pusztai remete. Olyan is volt az ő észlelése, mintha valami remeteségbe vonult volna a világ bűnei és hívánságai elől, amelyek a háborúban tomboltak, künn a véres frontokon és benn a nyomoruság és a zűllés frontján.

Mihály katona volt és az első tranzportál vittek az északi harctérre, ahol szokatlanul egyéni módon viselkedett. Nem akart az ellenségre lőni az Istennek se, de még a századparancsnoknak se és atöbbieknek, akiket test-

vérinek nevezett, szintén azt tanácsolta, Istent nevében, hogy ne lőjjenek. Nem volt ebben az ellenállásban és felszólításban semmi lázadó hetykeség, inkább szelíd és alázatosan csinálta mindezt, de határozottan és kitartóan, mint aki mindennél felsőbb parancsot telelt. A parancsnoka falhoz akarta állíttatni és kivégeztetni, azzal a fegyverrel, amellyel megtagadta az engedelmisséget, de egy orvos hozzon a szemébe nézett Mihálynak és a vége az lett, hogy a megfigyelőbe küldötték. Mihály nem vett az orvosra, aki a tébolyli a lángját látta meg az ő szemében és igazat adott a parancsnoknak, aki a maga módján teljesíteni akarta kötelességét. Mihály a megfigyelőben hamarosan megbékült sorsával és szorgalmasan osztogatta a kenéret, merle a levelet és az irgalmasság mindenféle cselekedeteit gyakorolta a többi beteg szemében. Egy kicélt is nézte őket, ezeket a szánalmas emberi roncokat, akik ott dadogtak és üvölöztek körülötte, fantasztikus rongyokban, némelyik félre és egészen meztelenül. Nagyon hiányzott Mihálynak az erdő, a szabad, irdatlan rengeteg, a szlavóniai és az amerikai, mert azt is megjárta már egyszer, a békében, amikor az egész világ nyitott könyv volt előtte, amelyből az Isten dicsőségét és az emberek ostobaságát olvashatta.

Mer az embereket sehogyszem tudta megérteni Mihály, miért örök úgy maukat és ronják el életüket a Mammon miatt, miért építnek bábeli tornyokat, mi or egy darab kenyér és egy marék forrásvíz is elég, hogy az éhsé és a szomjúság csillapítsa. Mihály úgy érezte hogy az emberek boldok és a háború csak megerősítette őt ebben a hitében. Mikor este a konyha lépcsőjén ült a nagy, sötét és néma udvar mélyén, mialatt a dühön-

gők trágár nótákat gajdoltak, vagy harsány csatakiáltásokat ordítottak a nyugodt, csöndes, tiszta ég csillagai felé, Mihály, akit az orvosok maguk között csak Mihály arkangyalnak neveztek, szépen elővette a szentírast és áhítatos baritonján fennhangon olvasa a pártoszi listák Jelenéseit. Ilyenkor mindig az erdő jutott eszébe, amelynek tisztán egy ilyen csillagos éjszaka a Szent Szűz jelent meg előtte a fák fölött, mennyei fényességben és a világ közeleget, az utolsó napok eljöveteleét nyilatkoztatta ki neki. Mihály képeket is festett, színes krétákkal, a mennyet és a poklot, angyalokat és ördögöket, primitív fantáziával, a élő hit megszállottságával és ezeket a képeket a tudós orvosok bemutatták az előadásokon.

Mihály egy kis büszkeséget érzett emiatt, de azért nem bízta el magát. Ő ezt Isten sugallatából csinálta és tudta jól, hogy a profán szemek nem az igazságot keresik bennük, hanem a szépséget.

Történet pedig egy szürke téli napon, hogy a megfigyelőbe egy magarangu osztrák katonatisztet szállítottak. Hatalmas fekete autón hozták, amelynek mindkét oldalán nagy vörös kereszt volt, két markos legény emelte ki a gépkocsiból, amely úgy zúgott, mint egy haladókló leviahán. A tiszt ur nem bírta ki az idegek háboruját és most az élő halottak főhadiszállására vezényelték a sors hadiparancsából. Alacsony termetű, pocakos emberke volt, zord szemöldökkel, harsabaszszal, Ferenc József szakállal, roskatag térdakkal, térdőve lépéssel és remegő kezekkel. Félmes és fájó lárványt nyújtott, amint egész testében reszkette a két kiserő között fölbicogott az emeleire, megállott egy homályos sarokban, levele a sapkát és nem akart elmozdulni onnan az Isten